

MESAJUL OPEREI ISTORICE ÎN CONTEXTUL POLITICO-SOCIAL DUPĂ CONCEPȚIA LUI NICOLAE IORGA

ALEXANDRU STĂNCIULESCU-BIRDA

Nicolae Iorga a înțeles și considerat întotdeauna istoria drept cartea de căpetenie a națiunilor în special și a umanității în general, istoria fiind expresia conștiinței de sine a individului în context social. Dacă științele particulare privesc aspecte individuale ale activității umane, istoria urmărește manifestarea plenară și diversă a umanității, indiferent de timp și loc. Istoricul este cărturarul cu cea mai largă viziune, care are în obiectivul cercetării sale viața organică, multidimensională, a națiunilor, cărturarul care înțelege esența profundă a prefacerilor sociale, cauzalitatea și finalitatea fenomenelor istorice din cadrul întregului ansamblu al vieții umane. Urmărind „legăturile de cultură, de idei politice, de revărsări și cuceriri pe toate terenurile“, acest cărturar devine *istoricul universalității umane*¹. Alcătuirea unei istorii universale care să plece de la izvoare, fără a deveni „un corpus masiv de incidente istorice, biografii, studii cronologice, de dezvoltări naționale“, ci o *sinteză istorică*, constituia crezul vieții marelui istoric². Un ideal care necesita o muncă necrutătoare, plină de renunțări și dăruire, o permanentă jertfire de sine în folosul social. Era o mărturisire și o chemare către toți aspiranții la intelectuailitate, căci „intelectual nu e o meserie ci o distincție a firei, pe care cultura o vedește sau o infirmă. E intelectual omul foarte inteligent, individualitatea bine răspicată, care caută în viață mulțumirea superioară ce se dobândește trăind în lumea nemuritoare a ideilor care au energia trebuitoare pentru a-și lămuri gândurile prin scris, pentru a le închege sistematic și, răspîndindu-le, face o operă binefăcătoare pentru țara și poporul lui“³. Istoricul român nu propu-

1. Nicolae Iorga, *Două concepții istorice*, București, 1911, cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Bibliografie*, București, Editura științifică și enciclopedică și Editura militară, 1976, p. 129.

2. Vezi Id., *Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du moyen-âge*, Paris, 1913, 49 p. și Id., *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, vol. IV, Paris, 1928, cf. Barbu Theodorescu, *Op. cit.*, p. 145.

3. Id., *Cuvinte adevărate*, București, 1903, cf. Barbu Theodorescu, *Op. cit.*, p. 489. Iorga milita pentru istoricul preocupat de problemele epocii lui, pentru realizarea aspirațiilor maselor populare și națiunilor. Era împotriva celor care se înstrăinau de năzuințele popoarelor. Aceia „Sînt piatră scumpă în invelișul de egoism, pe care nu pot sau nu se îndură să-l lepede“ (Id., *Cugetări*, București, Editura Albatros, 1976, p. 189).

nea subiectivismul istoric, respectiv denaturarea adevărului pentru slujirea intereselor politice. Istoria este una singură, ca și adevărul pe care-l slujește. Patriotismul istoricului nu se manifestă prin părtiniri subiectiviste, patriotarde, ci prin iubirea nemărginită pentru națiunea din care face parte în special și față de umanitate în general. Căutarea permanentă a izvoarelor documentare, valorificarea obiectivă a acestora, fundamentarea drepturilor legitime ale popoarelor în contextul social și politic al istoriei universale, constituie doar câteva dintre aspectele cele mai nobile spre care trebuie să se orienteze preocupările istoricilor într-ale istoriei. Iorga afirma cu convingere : „Ca orice om cult și cu simțire normală, îmi iubesc și eu neamul. Dar acest sentiment nu are nimic cu istoria (...). Îmi iubesc neamul fiindcă este al meu și atîta tot. Dar pentru a scrie istorie n-am nevoie de iubire, nici de ură ; îmi trebuiesc numai izvoare și minte sănătoasă în atîta măsură, cită e nevoie pentru a le lumina⁴. Această înțelegere superioară a condiției istoricului, îi asigura lui Nicolae Iorga un strălucit destin nu numai în cultura românească ci și universală.

Nicolae Iorga nu era de acord cu afirmațiile, nu întotdeauna înțemiate că istoricul este un judecător al neamurilor. El considera însă istoricul drept „un bătrîn al nației sale“⁵, considerație pe care, — credem —, nu întîmplător a făcut-o. Istoricul este cel care are posibilitatea să pătrundă esența organizărilor sociale, să înțeleagă mersul și legitimitatea socială, liniile intime ale dezvoltării. În acest sens, cunoscător al trecutului și prezentului, devine, în mod implicit, un profet al viitorului, fiindcă „nimeni nu poate ținea pentru dînsul ceea ce a gîndit și a făcut“⁶. Prin scrierea istoriei adevărate fiecare popor își capătă locul ce-i revine în circuitul valorilor universale. Sint răsturnate teorii, considerate în spirit naționalist tabu, se elucidează adevăratele contribuții ale popoarelor la operele nemuritoare ale civilizației umane. Istoricul este „bătrînul care, știind ce-a fost, cum și de ce a fost, arată celor care vor să-l înțeleagă cum trebuie să fie. Istoricul, în concepția lui Iorga, este purtătorul mesajelor generațiilor trecute și espresia aspirațiilor ce-

4. Id., *Istoria poporului românesc*, trad. de Otilia Teodoru-Ionescu, vol. I, București, 1922, p. 8. Istoricul, afirma Iorga, nu are dreptul nici să adauge, nici să omită adevărul istoric. El are nevoie pentru a scrie istorie de fantezie, dar nu din cea a istoricilor romantici ori a literaților, ci fantezia lui e „reproductivă-creatoare și ea în felul ei, căci din cenușa ei învie o epocă moartă. Deprins cu amănuntele, istoricul trebuie să-și facă iluzia că trăiește în timpul cu care se ocupă, între oamenii pe care-i studiază și să vorbească în același timp și de acești oameni ca de lucruri văzute și trăite. E o minune pe care în literatură o fac zilnic talentul și entuziasmul pentru subiect“ (Id., *Generalități privind studiile istorice*, București, 1944, p. 44). Dincolo de dotele pe care i le furnizează „fantezia“, istoricul trebuie să urmărească înainte de toate adevărul“ (Id., p. 35). „Intrebuințează ca armă numai adevărul și altceva nu-ți va mai trebui“ (Id., *Cugetări*, p. 290).

5. Id., *Generalități...*, p. 146. „Prin studii trăiesc în mijlocul lor (al evenimentelor — n. n.) și devin oarecum un contemporan ideal, — fără interese, fără pasiuni, fără părtinire —, al epocilor dispărute“ (Id., p. 62).

6. Id., *Sfaturi pe întineresc*, vol. I, București, 1977, p. 398. Vezi și Id., *Comemorarea lui Jules Michelet*, București, 1925, 11 p.

lor prezente. În opera sa este „un strigăt de libertate al popoarelor“⁷, iar istoricul însuși un luptător convins și devotat pentru realizarea acesteea. „Vom cădea dar nu ne vom socoti învinși. La cel dintîi prilej ne vom ridica din nou și vom încerca astfel pînă la sfîrșitul zilelor noastre, fie și între hohote de ris și loviturile de pietre ale celor ce nu înțeleg că am venit pentru binele lor, — ceea ce știm că e *datoria noastră*“⁸. Creația istorică nu rămîne în felul acesta un scop în sine ci se identifică în eforturile generale ale popoarelor pentru mai bine. Acesta este cel mai nobil dintre mesajele sale, înțeles și pus în realizare de istoricul român. Este o mîndrie din care puțini au gustat cu dreptate a afirma că propria operă înseamnă de fapt „truda pe care mi-am dat-o o viață întregă ca să usuc lacrimile Ardealului în momentul în care ele scăldau fața tuturor oamenilor de acolo“⁹. Marea valoare a unei personalități sau opere constă tocmai în contribuția pe care o aduce în rezolvarea celor mai stringente probleme ale maselor populare, ale popoarelor însele. Originalitatea istoricului, poate mai puțin decît în oricare altă ramură a strădaniilor umane, nu poate să fie *sui generis*. În acest caz ar fi ruptă de realitate, de idealurile celor mulți. Originalitatea istoricului constă în capacitatea de a înțelege legile care stau la baza producerii fenomenelor istorice, necesitățile și aspirațiile formațiunilor sociale pe care le studiază și găsirea căilor celor mai eficace pentru realizarea lor, în limitele admise de aceste legi. Pentru aceasta trebuie preluate rezultatele experiențelor altor căutători în domeniul atît de vast al istoriologiei¹⁰. Contribuția fiecărui cercetător, mai mare sau mai mică, privește tocmai rezolvarea unor probleme care, într-o formă sau alta, adeseori au constituit o permanență în viața unei națiuni. „Poate că toată înțelepciunea vieții stă în conștiința datoriei că, pe unde ai trecut tu, să fie ceva mai bine decît înainte“¹¹. Viața istoricului, ca de altfel a oricărui cărturar, se reduce la mesajul pe care-l lasă prin cuvîntul scris generațiilor viitoare: „o carte e contactul sufletesc cu un om, contact pe care-l poți primi sau respinge și la care te poți întoarce. Este un sprijin, o mîngiere, un îndemn“¹². Cu atît mai mare este datoria celui care lasă-n urmă cuvîntul tipărit să intruchipeze în exemplul pe care-l dă, sau în îndemnul pe care-l face, tot ce conștiința și datoria cetățe-

7. Id., *Poezia poporului trăiește*, în „Drum drept“, 1916, 8 (XI), p. 113. Nicolae Iorga a sesizat sensul național al răscoalei lui Horea din 1784, pe care masele populare l-au numit „regele lor“ (id., *Istoria poporului românesc*, vol. IV, partea I-a, p. 19).

8. Id., *Cuvînt înainte*, în „Neamul românesc, I (1906), 1, 10 mai p. 3. „Am sarcina de adevăr în știința mea și sînt om să o împlinesc“ (id., *Două cîmpirinte*, București, 1898, p. 54).

9. Id., *Alegerea de la Săliște*, București, 1920, p. 10.

10. „Un oarecare eclecticism e în fundul ființei noastre, ca și o imperioasă nevoie de unitate în tot ceea ce facem“ (id., *Sfaturi pe întunerec*, I, p. 385).

11. Id., *Cugetări*, în „Drum drept“, 1914, 9-12, p. 529.

12. Id., *Carte și suflet*, București, 1935, p. 101-102.

nească cer cu multă stăruință¹³. Nicolae Iorga a fost, teoretic și practic, împotriva tipului de savant sau erudit rupt de realitate, de societatea căreia îi slujește în fapt și pentru care scrie. Savantul, eruditul „vede numai probleme de critică, ogoare și straturi de lucrat, pe rînd, unul după altul. Nu e pictorul care ia peisajul, unde nu vezi amănunțele arborelui și firele ierbei decît ca elemente ale viziunii generale, ci desemnator științific, care desemnează pentru scopuri științifice și din curiozitate științifică, arborele, frunza, piatra, firul de iarbă. Pentru a fi istoric, trebuie o natură de artist; eruditul e gata cînd un intelectual posedă simț istoric și iubire de trecut“¹⁴.

Istoricul înțelege mai bine ca oricare altul idealurile unei națiuni care intră în obiectivul cercetării sale. Cuvîntul lui, bine intenționat trebuie ascultat, precum cuvîntul bătrînului de către urmașii săi. „Am vorbit și voi vorbi fiecăruia de cîte ori voi ști limba oricărui reprezentant al unei mase importante a populației Țării Românești, în limba lui, în limba lui fiindcă eu nu vorbesc cu interesele omului, ci cu inima omului; ci cu inima omului nu poți vorbi decît limba lui“¹⁵. Istoricul se poate adresa la acele elemente profunde ale existenței umane care nu pot fi înfrînte prin legi sau decrete, prin arme și opresiune; se adresează conștiinței umane, individuale și sociale. Aceasta pentru că „individul însuși, contra căruia, afară de cazuri întîmplătoare, nu se pot întrebuița mijloacele care duc la înfrîngerea și silesc la supunerea statului, este invincibil în fundul conștiinței sale“¹⁶. De aici marea capacitate ce se cere istoricului în misiunea pe care o are de îndeplinit în destinul unui popor sau al umanității întregi. „Fără o facultate de comprehensiune largă și toletantă nu poate exista istoric vrednic de acest nume, și deci, spiritele înguste, oricît de puternice ar fi ele, nu sînt potrivite niciodată pentru studiu de această natură“¹⁷. Istoricul devine el însuși parte integrantă din istoria patriei sale, dacă și-a îndeplinit cu vrednicie îndatorirea ce i-a revenit. Prin strădaniile sale se suprapun mereu alte strădanii, astfel că propria contribuție rămîne „doar ca o cărămidă

13. Iorga mărturisea că n-a deosebit „știința de-o parte, datoria cetățenească de alta, sau opera morală pe care o puteam săvîrși față de aceia care sînt aproape de noi, ci am socotit toate lucrurile acestea împreună“ (Id., *Cîteva cuvinte de mulțămire*, în „Neamul românesc“, 1919, 24 decembrie, p. 1251).

14. Id., *Generalități...*, p. 47.

15. Id., *Alegerea de la Săliște*, p. 25. Iorga preciza că „Eu nu vorbesc decît atunci cînd pot să fiu auzit“ (*Ibid.*, p. 21).

16. Id., *Individualism și solidarism în dezvoltarea istoriei*, extras din „Anal. Acad. Rom.“ Secț. Ist., seria a III-a, t. XXIII, 1940, mem. 3, p. 11. Vezi și Id., *B. P. Hasdeu*, p. 10. Referindu-se la acest substrat invincibil al conștiinței umane, Nicolae Iorga îndruma cu încredere: „Unitatea națională fă-o în inimă și de la sine se va scrie pe steag“ (Id., *Cugetări*, I, p. 249). Aceasta fiindcă „nimic nu poate împiedeca o nație de a se întoarce la unitatea ei primordială și necesară“ (*Ibid.*).

17. Id., *Generalități...*, p. 56.

anonimă dintr-un imens edificiu¹⁸. Rămâne doar „esența ființei sale sufletești, pe care vremurile o vor vedea așa cum el a voit, cum el a voit, cum el a lăsat-o să apară în opera lui de artă ori în tendințele luptei pe care a purtat-o și în caracterul ei moral¹⁹”.

Istoricul este intelectualul care permanent învață pentru sine și în același timp învață pe alții²⁰, fără deosebire²¹. „Ceea ce ai făcut nu-ți crează decît îndatoriri și mai grele pentru viitor și de la eroul zdrobit se cere încă o victorie mai mare decît toate celelalte²²”.

Societatea este elementul de care istoricul nu poate să facă abstracție. Aceasta îl formează, îi constituie obiect principal de studiu, iar în ultimă instanță devine criticul cel mai competent al operei istorice²³. „De la societate pornim, de la toți oamenii, trebuie să ne întoarcem cît putem mai mult către toți oamenii²⁴”. Omul este permanență istorică de bază către care istoricul este dator să se îndrepte cu încredere, atunci cînd sursele documentare propriu-zise sînt insuficiente pentru reconstituirea unor evenimente sau epoci trecute²⁵. Nicolae Iorga îndrumă pe istoric să facă apel la societate, la „viața populară” care adună „în adîncurile ei, adesea de nepătruns, elemente luate din viața istorică, elemente care sînt fosile, care se păstrează vîi în formele obișnuite, tradiționale²⁶”. Istoricul trebuie să înțeleagă că o societate „nu este un amestec de oameni și averi pe care-l poți turna în forma care-ți convine”, ci este un tot unitar, organic, „un organism care-și are nevoile sale de viață și foarte modest, foarte umil, trebuie să te apropii de aceste ne-

18. *Ibid.*, p. 80. „Cărțile noastre nici nu trebuie să fie altceva decît o călăuză”, afirma el o convingere un poet contemporan (Ioan Alexandru) în „Luceafărul”, XX (1917), 44 (809), 29 octombrie, p. 3). Nicolae Iorga spusese în acest sens că „Serisul tău să fie ca rășina ce curge din brad: viață revărsată” (Nicolae Iorga, *Gînduri și sfaturi ale unui om ca oricare altul*, București, 1905, p. 12). Spre sfîrșitul vieții, privindu-și realizările, constata că „le-am dat și eu ce am putut da. Cît știu am primit de la alții, tot în dar, fără plată. Tot în dar și fără plată am chemarea, am datoria de a-l da și eu, adăugit, ca orice talent intrat în mină cinstită, altora” (Id., *Cuvîntarea d-lui Nicolae Iorga la deschiderea cursurilor de vară...*, Vălenii de Munte, 1930, cf. Barbu Theodorescu, *Op. cit.*, p. 466). Vezi și Id., *Cugetări*, p. 190, 254-255.

19. Id., *Generalități...*, p. 80. „Cineva, oricît ar avea de superioară inteligență, oricît ar avea de pătrunzător spiritul critic, este totuși în legătură cu rostul său pe pămînt” (Id., *Tradiția în politica românilor de dincolo*, în „Neamul românesc”, V, 1910, 15, 2 februarie, p. 263).

20. Această idee este reluată în repetate rînduri (Vezi în acest sens Id., *Cugetări*, p. 83, 140, 149, 209, 323).

21. *Ibid.*, p. 91.

22. *Ibid.*, p. 276.

23. Id., *Generalități...*, p. 262, 203.

24. *Ibid.*, p. 223. „Totul vine de la societate, totul trebuie să se îndrepte spre ea, tot ceea ce facem este act social, n-are decît o importanță cu totul relativă...” (Id., *Poezia epică a rimânilor*, în „Cuget clar”, 1937—1938, p. 492).

25. „Te afunzi în adîncurile acestei vieți populare, pentru a găsi elementele suplimentare necesare pentru a da o expunere neîntreruptă a istoriei unui popor” (Id., *Generalități...*, p. 155).

26. *Ibid.*, p. 155.

voi de viață pentru a le studi și a legifera potrivit cu aceste nevoi²⁷. Istoricul fiind cel care înțelege cel mai bine aceste nevoi cu atât mai mulț îi revine datoria de a colabora la opera comună a societății pentru împlinirea idealurilor spre care aceasta aspiră. Este ceea ce spunea Louis Pasteur că „dacă știința n-are patrie, savantul are una“, citat care ar putea defini cel mai bine întreaga personalitate și operă a istoricului român.

Nicolae Iorga afirmă că s-a făcut istoric nu de dragul istoriei propriu-zise, ci, ca o verigă a unui lanț neîntrerupt de generații contribuția lui a devenit o necesitate în fundamentarea drepturilor legitime ale propriului său popor și ale tuturor popoarelor vitregite de istorie. Tocmai de aceea „orice teme ar fi dezbătut, se încadrau în problemele contemporaneității“²⁸. Aceasta pentru că „nimeni dintre noi nu trăim pentru noi; pentru pacea și liniștea noastră, pentru binele și huzurul ce putem afla în trecerea noastră, așa de repede, pe acest pământ. Trăim și muncim și suferim și trebuie să stăm gata și de moarte, pentru cei din jurul nostru și pentru aceia care din singele nostru vor și mai departe acest suflet, acest grai și acest drept“²⁹. Utilitatea omului de știință, respectiv a istoricului, în contextul social, îi asigură acestuia și operei sale perenitatea³⁰. Istoricul are nevoie de dăruire totală în folosul națiunii și a umanității³¹. Ancorarea în realitățile concrete ale vremii în care trăiește, transformă opera istorică într-o operă militantă³², des-

27. Id., *Politica și viața economică*, București, 1929, p. 17. „Oricare, oricât ar fi el, nu are dreptul să se despartă de nevoile aceloră între care l-a așezat soarta“ (Id., *B. P. Hasdeu*, p. 3).

28. Ștefan Pascu, *Nicolae Iorga*, în „Tribuna“, IX (1965), 47 (460), 25 noiembrie, p. 8. Cu privire la interpretarea lui Nicolae Iorga ca istoric al problemelor societății contemporane lui a se vedea: Matei Ionescu, *Nicolae Iorga în momentele dramatice ale istoriei contemporane românești*, în „Studii, Rev. Ist.“, t. 24, 1971, nr. 4, p. 683-690; Mircea Iosa, *Nicolae Iorga și evenimentele anilor 1914—1918*, în loc. cit., p. 691-700; Eliza Campus, *Nicolae Iorga și relațiile internaționale (1933—1939)*, în loc. cit., p. 711-733. Nicolae Iorga cerea ca omul de știință „să aleagă și să se ocupe cu ceea ce e mai în legătură cu viața și interesele societății“ (Nicolae Iorga, *Ideii asupra formelor actuale*, București, 1934, p. 95). Caracteristic lui Nicolae Iorga e faptul că deși era dintr-o clasă burgheză, totuși, își exprimă independența față de aceasta și în același timp simpatia față de clasele exploatate, în special față de țărănime. Atît cu prilejul răscoalelor din 1907, cit și la reforma agrară din 1921, Iorga a militat pentru împărțirea pământului la țărani. Aceasta o făcea din conștiința că țărănimea „are o imensă energie capabilă să servească la dezvoltarea națiunii române“ (Vezi Miron Constantinescu, *Avant-propos*, în „Nicolae Iorga, l'homme et l'oeuvre“, București, Editura Academiei, 1971, p. 9-10). Această atitudine a sa era sprijinită de idealul general al istoricului din a realiza din națiunea răimână o adevărată familie, căci „adevărata familie e o tovărășie sufletească activă, e o confundare de ideal, o sprijinire în munca grea a vieții, o împărțire în suferinți neînălțurate, o unire în aceleași speranțe“ (Nicolae Iorga, *Legăturile dintre stat și societate*, în „Neamul Românesc“, IV, 1909, nr. 149-150, 30 decembrie, p. 2519).

29. Nicolae Iorga în „Timpul“, 1938, nr. 135, 23 mai, p. 2.

30. Vezi „Tribuna“, loc. cit.

31. Cf. vol. *Iubirea de moșie e un zid...*, București, Editura Albatros, 1900, p. 107.

32. Nicolae Iorga, *Cugetări*, p. 239.

chizătoare de orizonturi noi, iar istoricului îi căleşte personalitatea și-i dezvoltă capacitatea de gândire și acțiune. „Să scriem și să predăm *ceea ce trebuie*, lucrurile de care societatea are nevoie și în sensul în care societate îl pretinde ca să ne audă și să ne asculte. Să intrăm în lupta care se poate lipsi de noi, poate, dar departe de care noi înșine nu însemnăm nimic. Pulsul preocupărilor noastre să bată în ritmul, fie și înfrigorat, pe pământ“³⁴. Numai în măsura în care istoricul, — și orice creator și cercetător în general, — înțelege că societatea însăși este „o viață uriașă“, „în plină transformare tumultuoasă și roditoare“, care „cere pentru sine totul și distruge ceea ce nu i se dă“³⁵, devine într-adevăr un element social, capabil de mari realizări. Nici o personalitate aspirantă la nemurire în conștiința propriei națiuni sau a umanității întregi „n-are dreptul a lucra împotriva intereselor înalte ale țării și poporului său, ci trebuie să aducă acestora o jertfă de fiecare clipă“³⁶. Iorga înțelegea că toate formele de expresie ale spiritului uman sînt „în legătură cu viața aceasta omenească închisă în marginile unei națiuni și ale unui stat și mai departe de națiune și stat, în viața generală a omenirii și a teritoriului pe care-l locuiește“³⁷.

Înțelegerea problematicii sociale, încadrarea propriilor preocupări și creații în contextul soluționării generale a acesteia, transformarea avantajului cu preocupări abstracte, sterile, într-un factor social activ, presupune, pe lângă capacitatea creatoare propriu-zisă și o serie de însușiri și calități deosebite. Nicolae Iorga menționează dintre acestea inteligența³⁸, umanismul³⁹, curajul, patriotismul⁴⁰, eroismul⁴¹ etc. Istoricul nu numai creează viața din rămășițele pe care aceasta le-a mai lăsat ci contribuția sa trebuie să ducă la „răscolirea ideilor, înnoirea ipotezelor, modernizarea formulelor, o ducere mai departe a științei“⁴². Interpretările sale pot constitui „chemarea științei sale“ către societate, îndemnându-i chiar „scopurile cărora trebuie să le servească, căile pe care tre-

33. *Ibid.*, p. 80. Nicolae Iorga era militant activ pentru ancorarea istoricului în realitățile lumii contemporane (Vezi *Ibid.*, p. 286).

34. *Id.*, *Generalități...*, p. 142.

35. *Ibid.*, p. 141.

36. *Id.*, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, București, 1905, p. 222. „Cine se încunună e poporul însuși cu marile însușiri, pe care nimic nu le poate înfringe, ale hărniciei, disciplinei, solidarității și înțelegerii pentru acel ideal care singur împiedică societățile de a pieri mizerabil la picioarele umede ale mesei unui banchet“ (*Id.*, *Generalități...*, p. 95).

37. *Id.*, *Îndreptări noi în concepția epocii actuale*, București, 1940, p. 4.

38. „Valoarea omului care întrebunțează metoda atîrnă, desigur, și de anume inteligență, care nu e apanajul oricui, dar atîrnă desigur și de mijloacele pe care i le pune la îndemînă numai cultura generală, multilaterală, dînd trei virtuți fără care nici știința în cel mai înțeles al cuvîntului nu se poate. Aceste trei virtuți sînt: Orizont, disciplină și omenie“ (*Id.*, *P. B. Hasdeu*, p. 166).

39. *Id.*, *Generalități...*, p. 227, 81; *Id.*, *Probleme de istorie universală și românească*, Vălenii de Munte, 1929, p. 4.

40. *Id.*, *Cuvînt înainte*, în „*Neamul Românesc*“, I (1906), 1, 10 mai, p. 3.

41. Iorga se identifica uneori cu eroii istoriei, apărea ca un martor contemporan lor, ca un cronicar trăind laolaltă cu ei“ (Petre Comarnescu, *Nicolae Iorga, însușirile și stilul*, în „*Tribuna*“, IX (1965), 47 (160), 25 noiembrie, p. 15).

42. Nicolae Iorga, *Generalități...*

biue să înainteze“⁴³. Această strădanie „vremurile o vor vedea așa cum el a voit, cum el a lăsat-o să apară în opera sa de artă ori în tendințele luptei pe care a purtat-o și în caracterul ei moral“⁴⁴.

Încadrarea istoricului în contextul social și slujirea intereselor sociale nu poate ca să se facă în afara sferei politice. Dacă istoricul este un factor social, implicit el devine și un factor politic. Prin aceasta nu se presupune apartenența nemijlocită a istoricului la un partid politic propriu-zis ci teoria vizează ideologia în baza căreia istoricul își scrie opera, suporturile spirituale și conceptuale care-i determină poziția față de problematica socială.

Nicolae Iorga nu a urmărit prea mult aspectul teoretic al problemei ci prin întreaga sa activitate și-a concretizat concepția. El însuși a făcut parte dintr-un partid politic, a ajuns chiar șef de partid și guvern, a luat atitudine, și foarte adesea hotărâri, în situații deosebit de grele pentru poporul român din primele patru decenii ale secolului nostru. Partidele politice adevărate, preciza el, sînt cele care urmăresc realizarea intereselor naționale, slujirea idealurilor poporului, celelalte fiind doar „bande politice“⁴⁵. Disprețuia și lupta fâțiș împotriva partidelor politice din România timpului său, împotriva acelor partide „care s-au înțeles a vorbi unele de altele și a tăcea numai cu privire la țară“⁴⁶. Partidul trebuie să reprezinte nu numai concretizarea unei forțe în viața națională, ci și expresia fidelă a năzuințelor maselor largi populare, poporului însuși. Țara și poporul trebuie să reprezinte cele două aspecte ale „slujirii“ politice în viața unui pareid. Pentru realizarea acestui deziderat major se impune reconsiderarea cu putere absolută a dreptului electoral⁴⁷. Poporul însuși trebuie să-și aleagă pe cei care să-l conducă. Iorga avea încredere în posibilitățile întregii națiuni române de a participa la viața politică a țării, fiindcă „sîntem un popor care știe și vrea să se conducă el pentru scopurile lui“⁴⁸. Prin participarea întregului popor la viața politică, respectiv prin dreptul general la vot, există posibilitatea să ajungă în fruntea țării reprezentanții cei mai fideli ai națiunii, aceia care îi cunosc nevoile și aspirațiile. Prin votul electoral universal se ajunge la stabilirea unor concordanțe între problemele reale ale națiunii și cele care preocupă partidele conducătoare, se ajunge la un echilibru în viața politică a țării.

Devenind partizan al dreptului electoral liber și universal, Nicolae Iorga urmărea realizarea unor transformări radicale în viața politică a

43. *Ibid.*

44. *Ibid.*, p. 80.

45. *Id.*, *Cugetări*, p. 81.

46. *Ibid.*, p. 111.

47. Nicolae Iorga era indignat de propaganda electorală a partidelor din 1920 făcute cu prilejul alegerilor din Transilvania (Vezi spre exemplu Nicolae Iorga, *Alegerea de la Săliște*, București, 1920, p. 2 ș. u.). În 1907 Nicolae Iorga vedea rezolvarea problemei țărănești prin acordarea de drepturi electorale (Vezi Nicolae Iorga, *Răspuns la Mesagiul. Dezbaterile Adunării Deputaților*, București, 1907, 28 p.).

48. *Id.*, *Încă o carte din străinătate despre țara noastră*, în „*Neamul Românesc*“, 1 (1907), 83, 22 februarie, p. 114.

țării, în întărirea puterii și a unității naționale. Unitatea națională o înțelegea în primul rînd prin dispariția granițelor de orice fel dintre românii locuitori ai provinciilor etnice românești; în al doilea rînd prin unirea tuturor forțelor naționale, prin eliminarea contradicțiilor interne ale țării. Ideea dominantă în concepția lui Nicolae Iorga a rămas de fapt pînă la sfîrșit *unitatea poporului român, premiză majoră în lupta pentru independență națională*. A urmărit aceasta în toate studiile sale cu privire la istoria poporului român, dar mai ales în cele dedicate unor personalități ca Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Luptînd pentru realizarea unității interne și externe a românilor, Iorga devenea nu numai „un luptător pentru împlinirea granițelor, dar și unul pentru ridicarea sufletească a claselor oropsite“. Întotdeauna a fost convins că „nu se poate face o țară cu o mîna de boieri și că trezirea sufletească a românilor de sus și pînă jos e necesară“⁴⁹. Revine în întreaga sa operă, ca o idee obsedantă, unitatea națională, fiindcă era tocmai perioada cea mai propice formării națiunilor, a statelor naționale, a desăvîrșirii unității de stat, istoria devenind o armă de luptă și un mijloc pentru realizarea acestui ideal. Spre Transilvania ocupată de austrieci îl chema „un dor vechi, o neapărată nevoie de a cunoaște și de a spune și altora despre satele și oamenii ce se află dincolo de gardul cu spini, dincolo de poarta de aramă, în tainița balaurului cu ghearele de oțel“⁵¹. Realizarea României unite trebuie să fie idealul pentru care nici un preț nu era prea

49. Cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, p. 15. Al. Papiu-Ilarian îndemna: „Românii cei adevărați să îmbrățișeze, cum am zis, cauza cea sfîntă a naționalităților, a unității și independenței național-politice“ (Alexandru-Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, Viena, 1851, vol. I, p. 63). În acest consens. Nicolae Iorga afirma că „Ne-am numit țară românească fiindcă tot poporul românesc a colaborat la formarea statului (...). Sintem singurul stat care și-a sprîmînt de la început viața pe consensul moral al păturilor adînci“ (Nicolae Iorga, *Pentru Universitate*, p. 24). Aceleași idei sînt dezvoltate și în Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, București, 1939—1940, 2 vol. și Id., *Cuvinte adevărate*, București, 1903, 343 p. În alte împrejurări însă, Nicolae Iorga rămîne totuși un ideolog al clasei burgheze, aceasta reflectîndu-se și în felul în care argumentează rolul „clasei conducătoare“ într-o societate (Vezi Nicolae Iorga, *Îndreptarea celor ce stăpînesc*, Vălenii de Munte, 1909, 16 p.).

50. În preajma anului 1918 Nicolae Iorga lupta pentru desăvîrșirea unității statului român. În acest sens a publicat o serie de cărți și nenumărate articole. Cităm dintre cărți: *Pentru întregirea neamului. Cuvîntări de război, 1915—1917*, București, 1925; *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Paris, 1915—1916, 2 vol.; *La question roumaine en Autriche et Hongrie*, București, 1915; *Comment la Roumanie s'est dédachée de la Triplice*, București, 1933; *Droite des roumains sur leur territoire national unitaire*, București, 1919; *Supt trei regi*, Vălenii de Munte, 1932. Ștefan Pascu afirma că prin lupta lor pentru unitate națională „Dimitrie Onciul și Nicolae Iorga sînt mesagerii marii împliniri, încoronarea luptei pentru viață, pentru oivilizație și progres a tuturor generațiilor trecute; pentru ștergerea frontierelor despărțitoare de neam, gropi însingerate în carnea pămîntului românesc de o evidentă unitate“ (Ștefan Pascu, *Gîndirea istorică în Academia Română*, București, Editura Academiei, 1975, p. 21).

51. Nicolae Iorga, *Generalități...*, p. 233. Cu privire la preocupările lui Nicolae Iorga pentru studiul istoriei Transilvaniei, vezi Pompiliu Teodor, *Nicolae Iorga*, în „Anuar. Inst. Ist. Arh.“, Cluj, t. XIV, 1971, p. 19—24. Cîteva idei deosebit de progresiste asupra Transilvaniei a se vedea în Nicolae Iorga, *Cum apărăm noi Ardealul*, București, 1937, 15 p.

mare : „a suferi orice, cum mult mai rău au suferit înaintașii noștri, prin foc și sabie dușmană, numai să se păstreze această comoară neprețuită, această floare sfântă ieșită din singele morților căzuți pentru patrie, care e România unită și liberă“⁵². Însăși intrarea în război nu trebuie făcută decât dacă privește integritatea și independența țării sau posibilitatea realizării idealului milenar al poporului nostru : unitatea națională⁵³.

Unitatea națională alături de celelalte drepturi legitime ale poporului nostru constituiau fundamentul ideologic pe care se bazează puterea națiunii. Iorga era convins că această „dreptate“ a românilor în contextul internațional trebuie să triumfe până la sfârșit. „Dacă cineva v-ar spune că în conflictele dintre state dreptatea învinge, ați zîmbi ironic. Cu toate acestea n-ați avea dreptate să zîmbiți (...). În aparență biruiește uneori nedreptatea, dar de fapt totdeauna dreptatea rămîne. Și de ce ? Fiindcă dreptatea e alcătuită din sîrguința unui popor, din stăruința lui îndărătnică, din dorința lui de a cunoaște, din înfrîngerea pornirilor rele, din înfățișarea pentru un scop înalt și aceasta învinge“⁵⁴. Bogata activitate a lui Nicolae Iorga în cadrul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, ca ministru și om de stat, ca profesor universitar și om de știință, dovedește cu prisosință concepția istoricului român cu privire la rolul ce-i revenea în lupta pentru refacerea unității naționale.

Nu numai unitatea națională însă constituia ținta spre care îndreptau aspirațiile savantului, ci și alte drepturi legitime ale națiunii, fiindcă „orice popor e chemat a trăi, cultural și politic, în marginile stricte ale dreptului său național“⁵⁵. Fiecare popor are „un drept, mai mult sau mai puțin, la ce e frumos, nobil, măreț, sfînt, în tot cuprinsul pămîntului. Și acest drept impune și o datorie : aceea de a apăra“⁵⁶ cu orice preț ceea ce istoria a rezervat fiecărei națiuni în parte. Dreptul la libertate, independență, existență, integritate teritorială, suveranitate ș. a. sînt doar cîteva pentru care Nicolae Iorga a luptat de-a lungul întregii sale vieți. Unirea de la 1918 nu a fost un act politic impus de autoritățile vremii, ci o necesitate istorică a națiunii române. Unitatea românilor din toate provinciile românești despărțite vremelnic de vitregiile istoriei, a existat dintotdeauna, momentele prielnice au făcut ca această unitate, desăvîrșită în fapt, să fie însă consfințită în drept. Nicolae Iorga a arătat, pe baze documentare incontestabile, drepturile românilor asupra teritoriului transilvănean. Ecourile tîrzii ale teoriilor roeslleriene au fost combătute cu vehemență și competență de către istoricul român.

52. Id., *Sfaturi pe întunec*, I, p. 50.

53. Vezi Id., *Cuvîntare la discuția Adresei*, Vălenii de Munte, 1915, 55 p.

54. Id., *Chestiunea Dunării*, Vălenii de Munte, 1913, p. 1-2. „Unirea ținuturilor românești trebuie să vie din unirea sufletelor românești, din pregătirea lor prin aceeași creștere, prin aceeași privesliști de viață publică, prin aceeași literatură și aceeași presă, prin atingerea celor din urmă culmi ale unui drum politic ce nu se urcă fără muncă sîrguitoare în cea mai deplină bună înțelegere“ (Nicolae Iorga, *În ziua Unirii*, în „*Neamul Românesc*“, IV (1909), 8-9, 24 ianuarie, p. 113).

55. Id., *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, București, 1912, p. 145.

56. Id., *Sfaturi pe întunec*, I, p. 399.

Ne referim la disputa Domanovszki—Iorga⁵⁷, în cadrul căreia istoricul maghiar a depășit cu mult limitele unei confruntări pur științifice, exprimând prin scrierile sale ideile politice ale unui imperiu în dezmembrare. Iorga a dovedit că a ținea un popor „între hotare politice pe care el nu le vrea și nu poate în fundul sufletului său să le recunoască, ea întreținea o veșnică nemulțumire, o aspirație neobosită, a îndrepta întreaga viață a nației stăpânitoare spre un viitor plin de riscuri și de primejdii”⁵⁸. Cuceritorii au drepturi asupra pământurilor și popoarelor precum „norul trecător care și-ar afirma drepturile asupra pământului căruia-i face umbră de-o clipă”⁵⁹.

Națiunile singure nu pot să se mențină în marile virtuți ale istoriei. Iorga ajunge la concluzia unei permanente legături dintre popoare, la o eternă înfrățire în spiritul păcii și al bune înțelegeri. Prin aceste statele mici, mereu amenințate au posibilitatea să formeze un front comun⁶⁰. Tocmai de aceea legăturile poporului român cu alte popoare nu apar numai în studiile lui Iorga dedicate special acestei probleme ori cele referitoare la poporul român ci și în cele cu privire la Franța, Anglia, Rusia, Polonia, Serbia, Spania, Veneția etc. Pentru aceasta făcea

57. Alexandru Domanovszky scrisese *Geschichte Ungars* (Budapest, 1938), în care aducea injurii calomnioase la adresa românilor în Transilvania. Nicolae Iorga îi face o recenzie cu titlul *Une nouvelle histoire de la Hongrie*, în care arată eroarele voite pe care le face istoricul ungar Domanovszky răspunde prin volumul *La méthode historique de Nicolae Iorga*, (Budapest, f. a., 323 p.), în care-îi cinstă documentația pe care se întemeiease Nicolae Iorga cu privire la drepturile românilor în Transilvania. Nicolae Iorga ripostează cu câteva lucrări, dintre care precizăm: *L'Origine et la première des Roumains* (București, 1938, 38 p.). În această lucrare documentează științific afirmațiile sale cu privire la românii transilvăneni. Urmează *Origine et la Patrie première des Roumains. Répons à une agression* (Bucarest, 1938), *Pour claire M. Domanovszky par les siens* (Bucarest, 1939). În această lucrare Iorga recurge la date culese din istoricii maghiari privind realitățile istorice din Transilvania: A. de Bertha, Juliette Adam, I. Varjassy etc. Un alt studiu mai amplu urmează în 1940: *Pages sur les droits des Roumains dans les provinces ajoutées depuis 1918 au territoire de l'ancien royaume* (Bucarest, 1940). În acesta cuprinde expunerea ideilor asupra Transilvaniei aparținând lui Janos Székely, Attilio Tamaro, Nelich, János Karácsony, Hermine Theil, Aldo Dami, C. A. Macártneq, René Dupuis, Korniss Gyula, Lillii Cialdea, Okhnikov, Batchinsky, Mutafchiev etc. Asupra acestor probleme revine și în mai multe din conferințele ținute în perioada respectivă (Vezi Nicolae Iorga, *Conferințe și prelegeri*, București, 1943, vol. I, 103 p.).

58. Nicolae Iorga, *Crisa unghurească*, în „Neamul românesc”, IV (1909), 64, 14 iunie, p. 1017. „A refuza unei nații recunoașterea drepturilor sale e a o sili să-și facă un alt viitor întemeiat numai pe aceste drepturi” (Id., *Cugetări*, p. 258).

59. Id., *Cugetări*, p. 236.

60. Nicolae Iorga susținea că Europa este o unitate spirituală, întemeiată pe vechea civilizație greco-romană, capabilă de a crea forme superioare de cultură. Formată din state veșnic în mișcare, ea caută dintotdeauna un echilibru. În virtutea acestei unități spirituale, Nicolae Iorga face apel la o solidaritate între popoare spre a se păstra în Europa firta sa originală și creatoare. În acest sens scrie articolul *Che cosa è l'Europa*, Roma, 1933 (Vezi Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Bibliografie*, p. 149). Nicolae Iorga considera că între toate națiunile există o legătură organică și înrobirea uneia nu poate lăsa indiferentă pe celelalte (În acest sens vezi D. Șandru și Gh. Buzatu, *Nicolae Iorga apărător al popoarelor amenințate de cotoșirea hitleristă*, în „Iorga — Omul și Opera”, p. 200 ș. u.).

apel la ideea de romanitate⁶¹, coexistență îndelungată⁶², comunitate de idealuri⁶³. Principalul front comun în vederea stăvilirii invaziilor fasciste se putea realiza în spațiul carpato-balcanic în primul rînd, apoi în cel european. „Să nu facem numai alianțe de stat, care nu leagă, ci legături de popoare, care să poată servi interesele noastre comune“⁶⁴. Cercetarea și unitatea lumii balcanice era o necesitate de neînlăturat în preajma celor două războaie mondiale⁶⁵, fiindcă statele balcanice formau „o veche comunitate carpato-balcanică, din care facem și noi parte și care, sub o formă sau alta, s-a păstrat fără întrerupere“⁶⁶. În repetate rînduri, ca om politic și istoric cu o clară viziune a realităților internaționale, Nicolae Iorga se dovedea un militant neobosit pentru întărirea legăturilor României cu toate statele europene, pentru apărarea „cu orice sacrificiu a granițelor noastre“. „Pămîntul nu-l putem întinde

61. Vezi Adolf Ambruster, *Istoria unei idei: romanitatea românilor*, în „Lupta de clasă“, an. LII (1972), seria A V-a, 4, aprilie, p. 73-82. Nicolae Iorga afirmă că populația daco-romană a avut rolul de a pune în legătură popoarele migratoare cu vestigiile culturii latine. În acest context raporturile cu populațiile migratoare trebuie văzute ca un proces de interacțiune reciprocă (Nicolae Iorga, *La place des roumains dans l'histoire universelle*, II, p. 12 ș. u.). Promova cu asiduitate intensificarea relațiilor între toate popoarele romnaice (Id., *Ce avem de învățat de la cultura italiană*, București, 1935, 15 p.). Prin români Occidentul a avut liniștea necesară în fața marilor invazii pentru a se dezvolta și tot prin români s-a menținut speranța în libertate a Orientului (Vezi Id., *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală*, Vălenii de Munte, 1912, 49 p.). Nicolae Iorga susținea că Principatele Române au avut rolul de pionierat în vehicularea ideilor noi, burheze, ale Occidentului în Balcani în secolul al XIX-lea. De asemenea, sublinia rolul pe care l-a avut constituirea României independente în modificarea situației internaționale în sud-estul Europei, determinînd o reconsiderare a politicii marilor imperii față de aceste regiuni (Vezi V. Cristian, *Contribuția lui Nicolae Iorga la încadrarea istoriei românilor în istoria universală*, în „Nicolae Iorga — Omul și Opera“, p. 58 ș. u.).

62. Nicolae Iorga, *Ce este sud-estul european*, București, 1940, p. 7. Iorga preciza că „Noi sîntem un element de legătură în Balcanii din care facem parte“ (Id., *România în cadrul vieții economice din Balcani*, București, 1935, p. 24). Nicolae Iorga sublinia în repetate rînduri rolul românilor în lupta lor de apărare a civilizației Apusului. De asemenea, insista asupra rolului pe care l-au jucat românii în păstrarea elementelor bizantine și romane. Pentru Iorga Principatele Române sînt centrul cultural al populației ortodoxe din Balcani prin autonomia față de turci (Vezi în acest sens Id., *La place des roumains dans l'histoire universelle*, II, p. 12 sq.).

63. Id., *Contra dușmăniei dintre nații. Români și unguri*, București, 1932, 31 p.

64. Id., *Ce este sud-estul european*, p. 14. Vezi și Id., *Serbia și Oltenia*, Vălenii de Munte, 1915, 31 p.

65. Id., *Istoria statelor balcanice în perioada modernă*, p. 11.

66. Ibid., p. 9. Nicolae Iorga s-a împotrivit intrării României în primul război balcanic, aducînd drept motivări: a) „a nu se cere nimănui ceea ce nu ni se curvine pe baza dreptului național și a dreptului istoric“; b) „a nu disprețui prietenia folositoare a celor mici pentru protecția disprețuitoare a celor mari“; c) „a nu face o legătură vremelnică, adusă de împrejurări, într-o perpetuă vasalitate, dăunătoare singurului nostru ideal posibil“ (Id., *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, București, 1912, p. 222 sq.).

67. Id., *Cuvîntare de răspuns la Mesaj...*, București, 1936, cf. Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 478.

ușor, nu ne putem preface într-un popor de 30 000 000, dar putem crește valoarea fiecăruia dintre noi și e același lucru“⁶⁸. Această „creștere“ la care se referea istoricul român, nu putea însemna altceva decât sporierea însemnătății poporului român în contextul internațional. În acest sens dădea exemplul unor state europene mici ca Danemarca, Suedia, Norvegia, despre care „nimeni nu s-a gândit vreodată serios că ar putea atenta cineva la independența, la dreptul de viață, care stă în vigoarea conștiinței, în seriozitatea vieții, în posibilitatea muncii fiecăruia“⁶⁹. Ținând seama de pericolul fascist iminent, Nicolae Iorga se dovedea a fi o fire foarte progresivă, îndemnând cu toată seriozitatea și competența pe care i-o dădeau munca pusă în slujba națiunii sale la alianța cu Uniunea Sovietică, fiindcă „nu puteam rămâne nesimțitori la prăbușirea monarhiei, pe care n-o provocaserăm noi, ci aveam dreptul de a scoate pe ai noștri de sub ruine“⁷⁰. În preajma celui de-al doilea război mondial afirma cu convingere că „este foarte bine că avem cu statul de la răsarit relațiile pe care le avem în momentul de față. Mă bucur foarte mult dacă pot constata că Rusia nu mai este ceea ce a fost totdeauna, dacă anumite teorii sociale pot să aibă darul acesta minunat, de a schimba sufletul unui popor. Și, pe lângă aceasta, trebuie să mai adaug, în calitatea mea de istoric, un lucru care puținel mă împacă și pe mine cu situația de acum. Mă rog, Rusia de odinioară a fost un stat războinic, un stat într-o perpetuă stare de ofensivă. Această ofensivă nu venea de la poporul rusesc. Poporul rusesc nu e doritor de război. Țăranul rus e omul cel mai pașnic de pe fața pământului. Ofensiva venea de la clasa conducătoare“⁷¹.

Nu poate fi concepută de conștiința popoarelor ideea de existență a imperialismului în lume și mai ales a celui de tip expansionist, cum era imperialismul fascist. Lupta pentru libertate a statelor era îndreptățită și trebuie susținută cu orice sacrificii⁷². Nicolae Iorga își manifesta fireasca îngrijorare în 1936 că „teorii îngrijorătoare se ivesc în dauna dreptului de a trăi al fiecărei comunități naționale cu trecut istoric și civilizație proprie. Vechea învățătură a raselor superioare tulbură atâtea capete încredute, un misticism confuz și sălbatic, fac pe unii să creadă că au de la Dumnezeu sarcina de a se întinde oriunde și oricât ar putea și părerea că imperialismul e o datorie pentru cine a ajuns la un anume grad de forță stăpânește țări întregi“⁷³. În timp ce Hitler și

68. Id., *Generalități...*, p. 67.

69. *Ibid.*

70. Id., *Două răspunsuri ale unui istoric*, Iași, 1917, p. 6.

71. Id., *Discurs rostit la Senat la Mesajul Tronului*, București, 1935, cf. Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 477.

72. Id., *Discursuri parlamentare*, I, p. 87.

73. Id., în „*Neamul Românesc*“, 1936, 45-46, p. 1112. O carte întreagă este dedicată combaterii teoriei „rasei pure“ germane (Id., *Cugetare și faptă germană*“, Iași, 1918, 121 p.) și numeroase articole și studii. Dând o replică teoriei „spațiului vital“, scrie *Hotare și spații naționale* (Vălenii de Munte, 1938, 148 p.). Într-o conferință ținută la Galați (*Războiul actual și urmările lui pentru viața morală a omenirii*, Vălenii de Munte, 1916, 40 p.). Nicolae Iorga critica cu vehemență și competență scrierile și teoriile ideologilor germani de orientare fascistă.

Musolini invadau și subjugau tot mai multe teritorii, Nicolae Iorga, în numele spiritului de dreptate, în numele dreptului popoarelor la libertate și prietenie, care lega poporul român cu popoarele victime ale agresiunii, se ridica pentru apărarea acestora, cunoscând istoria umanității, își afirma convingerea că această stare de lucruri nu va putea dura, că voința popoarelor de a fi ele însele va izbuti să învingă. El afirma cu tărie că „națiunea se va reconstitui, și adesea mai întregă decît înainte de lovitura prin care dușmanii o credeau mortală“. Afirma toate acestea convins fiind că „oricine reprezintă cu vitejie un drept nu va fi biruit niciodată, ci se va ridica din nou cu puteri înzecite împotriva aceluia care a încercat să zdrobească viața“⁷⁴. Imperiile înseși nu pot să dureze decît foarte puțin. Aceasta se datorește pe de o parte echilibrului de forțe imperialiste cu interese antagoniste ce există cel mai adesea⁷⁵, iar pe de altă parte autodizolvării rezultate din rezistența națiunilor subjugate de a se supune total învingătorilor: „Oricît ar fi ele de mari teritorial, oricît de perfectă ar fi disciplina pe care izbutesc a o impune tuturor prin supravegherea polițienească ori prin comandă militară, oricît le-ar ajuta bogăția de stat rezultată din contribuția supușilor îndemnați în eforturile lor economice, ele nu vor putea găsi niciodată factorul moral pe care să-l opue simțului de comunitate exclusivă cu aceia care, vorbind aceeași limbă, au același suflet, fără a mai vorbi de tradițiuni istorice pe care le împărtășesc cu congenerii lor“⁷⁶.

Dovedindu-se a fi un important factor politic, istoricul Nicolae Iorga nu numai că fundamentează ideologic lupta antiimperialistă a statelor mici, și prin aceasta, în mod nemijlocit și lupta propriului său popor, dar, de cîte ori i se ivește prilejul, combate cu vehemență teoriile privitoare la desființarea statelor mici, naționale, în folosul marilor imperii. Politica anxionistă nu-și poate găsi baze reale, veridice, căci „a înghiți nu înseamnă însă a distruge, a mistui, a prefăce. Și poate că această formă a statelor bine nutrite și care vreau să mănînce mai departe, e tocmai mijlocul pe care natura-l întrebuințează pentru a le dis-

74. Id., *Politica austriacă față de Serbia*, București, 1915, p. 7. În timpul primului război mondial Iorga a fost apărător devotat al popoarelor din Imperiul austro-ungar (Vezi Vasile Netea, *Nicolae Iorga, istoric și apărător al popoarelor din Austro-Ungaria*, p. 85 sq.).

75. „Din fericire imperiile sînt mai multe și ambiția lor se împiedică reciproc, în așa fel încît modesta viață a formațiilor naționale mai mici să se poată îndrepta cînd într-o parte, cînd în altă parte, așa ca să înlătore primejdia“ (Nicolae Iorga, *State și națiuni*, cf. Eliza Campus, *Nicolae Iorga și relațiile internaționale (1933—1939)*, p. 713).

76. Nicolae Iorga, *Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltarea paralelă*, București, 1914, cf. Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 194. „Deznaționalizînd un popor, ai tot atît folos cît tunzînd și vopsînd un crin ca să faci din el o zambilă: distruge mirosul și grăbești vestejirea“ (Nicolae Iorga, *Floarea Darurilor*, II, p. 231).

truge pe dinsele, prin excesele fâtale ale lăcomiei lor, prin otrăvirile urii învinșilor, pe care le introduc în organismul lor⁷⁷.

Toate eforturile istoricului român pe terenul politic, cit și întreaga luptă a poporului nostru, aveau ca ultim obiectiv *pacea* între națiuni și în interiorul acestora. Pacea era cu atât mai necesară cu cât contradicțiile dintre state erau mai puternice, cu cât umanitatea avea mai multe valori spirituale și materiale de apărat⁷⁸.

4. Strădanile istoricului trebuie să aibă ca țel major slujirea patriei sale, pe lângă slujirea adevărului. El este cel care află cel dintii de vitejiile trecute ale unui neam, îi înțelege aspirațiile și mecanismul vieții și se alătură cu convingere intereselor națiunii din care face parte. El este acela care știe să moară pentru țară, dacă mai întâi a știut să trăiască pentru dînsa⁷⁹, a știut să creadă în viitorul ei⁸⁰. Istoricul pătrunde crezul de viață al unei națiuni și el este cel dintii care-l poate sluji spre realizare. De aceea era îndreptățită mîndria lui Nicolae Iorga cînd afirma, cu puțin înainte de desăvîrșirea unității statului român că „al nostru a fost pămîntul acesta (Transilvania — *n. n.*) totdeauna, nici o muncă n-a fost mai îndărătnică, n-a fost mai păgînă decît munca a mii de români; n-a fost muncă mai des răsplătită prin palme, prin sîngerări, decît munca noastră, n-a fost mucenicie mai îndelungată a unei cauze mai drepte decît cauza noastră... drepturi asupra noastră nu mai ai de acum împărate... și am cîștigat... chiar dreptul la libertate pe pămîntul strămoșesc!⁸¹ Istoricul nu are datoria numai de a scoate la lumină faptele trecute ale unui neam, ci, vorbind contemporanilor săi despre acestea, să urmărească educația maselor în spiritul iubirii de țară și de euceririle spirituale și materiale ale poporului respectiv. În același timp, este cel mai îndreptățit să îndemne la stringerea rîndurilor pentru stăvilirea presiunilor externe. El trebuie să înțeleagă cel mai bine și să-i învingă și pe cei ce vor să-l asculte că o națiune și un popor poate fi „osîndit la robie față de rasa superioară, care a nimerit-o mai bine cu tehnica. Și se credea că s-a încheiat. Dar cînd fiecare om va fi o piedică pentru asemenea intenții criminale, aș vrea să văd ce pot face (im-

77. Id., *Dreptul la viață al statelor mici*, București, 1915, cf. Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 214. „Formațiunile imperiale cuprinzînd mai multe neamuri care nu se iubeau între dînsese”, trebuiau „să se desfacă sub apărarea acestor antagonisme naționale, pe care nimic nu le poate înlătura, și, în felul acesta, neamurile aduse cu sila, de mai multă sau mai puțină vreme, între marginile statului imperialist să fie libere a se dezvolta în voie, dînd fiecărei civilizații nota aceea deosebită care face interesul însuși al spiritului uman” (Nicolae Iorga, *State și națiuni*, cf. Eliza Campus, *art. cit.*, p. 714).

78. Nicolae Iorga, *Cugetări*, p. 218.

79. Id., *Cugetări*, în „Drum drept”, 1914, 9-12, p. 529. „Ține-te întreg pentru poporul tău, chiar dacă te-ar disprețui: din spicul uitat, care se scutură pe cîmp, va răsări semănătură nouă (*Ibid.*, 1913, 1, p. 50).

80. Id., *Discursuri parlamentare*, II, p. 78.

81. Id., *Conferință rostită la 3 mai 1915*, în „Tribuna”, I (1915), nr. 8, 10 mai, p. 148. Iorga afirma că poporul român „este poporul doritor de sacrificiul scump al singelui său, popor doritor de cultură națională și de viață morală, el uriașul sprijinitor al templului cu coperișul greu și stîlpii încă de lemn” (Id., *Ce e Liga Culturală*, în „Calendarul Ligei Culturale”, 1920, p. 60).

perialiștii — n. n.), chiar sprijiniți de mitraliere și puști automate⁸². Istoricul devine un educator al popoarelor în general și al celui din care face parte în special, fiind îndreptățit să dea sfaturi și verdicte, fiind îndreptățit să indemne la fortificarea conștiinței naționale și a dragostei de țară: „Poporul nostru nu-l înțelegem ca o entitate metafizică, o plămădire a minții abstracte ci înțelegem acea uriașă ființă, trecută prin multe lupte, încercări și suferințe, care a smuls tuturora însă o vamă de de frumusețe sau de amintiri întăritoare și care astăzi e în stăpânirea unei moșteniri, unui patrimoniu de tradiții, de destine, de istorie trăită, care face originalitatea lui, deci dreptul lui la viață și îndreptarul și, potrivit cu dînsul, ne întoarcem către acest popor, din care facem parte cu sîngele și cu mintea noastră și ne încercăm printr-o muncă iubitoare de fiecare clipă să-l înălțăm către cultura modernă a neamurilor cărora le e păstrată stăpînirea lumii, a neamurilor conștiente și mîndre care pot fi sigure că vor trăi de sine, la lumina ce pornește însăși alcătuirea lor sufletească”⁸³. Istoricul este „bătrînul neamului”, care, în vremurile de restriște și amenințare cu nimicirea ființei naționale, găsește reazimul și speranța, căci „se pot ronțai hotarele, se pot pronunța în conferințe naționale desfaceri de provincii, se poate nimici chiar un stat național. Nu aveți nici o grijă: națiunea îl va reface la loc și de multe ori mai întreg de cum fusese mai înainte de lovitura pe care dușmanii o credeau mortală”⁸⁴. Nicolae Iorga, înțelegînd realitățile poporului român, lua atitudine față de vechea concepție că statele au valoare numai în funcție de mărimea teritorială și numărul de locuitori, afirmînd că valoarea fiecărei națiuni constă în contribuția pe care o aduce la îmbogățirea patrimoniului spiritual al umanității⁸⁵.

Realizarea unității naționale trebuie să fie expresia năzuinței marelor populare. De această mare realizare este necesar a se împărtăși toate naționalitățile conlocuitoare. Deși șef de partid cu orientare naționalistă, Nicolae Iorga dovedește clarviziune, afirmînd, în calitate de om de stat că în România Mare „considerăm deopotrivă pe cetățenii de orice națiune care se găsesc în hotarele acestei țări”⁸⁶. El însuși se obliga a le asculta nevoile și a le ușura, ca și naționalității românești, obligațiile în mod egal, lăsîndu-le însă, ca fermă datorie, o infinită dragoste de țara din care făceau parte, România⁸⁷. Munca și lupta înfrățită

82. Id., *Încă o „armă necunoscută”*, în „Neamul românesc”, 1939, 24 octombrie, p. 1. Vezi și Id., *Sfaturi pe întunec*, II, p. 251.

83. Nicolae Iorga în „Sămănătorul”, 1906, 1, p. 3.

84. Id., *State și națiuni*, cf. Eliza Campus, *art. cit.*, p. 714. „Nu-i pot iubi pe dușmanii poporului meu și nu-i pot sprijini” (Nicolae Iorga, *O calomnie în „Gross-Österreich”*, în „Neamul românesc”, V, 1910, 23, 19 februarie, p. 358).

85. Id., *Hotare și spații naționale*, cf. M. Oprea, *Școala de misionare*, Vălenii de Munte, 1938, p. 69. Id., *Generalități...*, p. 89. „Este socotit popor mare acela care face o operă mare cu mijloace mari. Dar și un popor, oricît de mic, care a făcut mai greu decît alții o operă folositoare omenirii și este cel mai mare acela care a folosit mai puțin din ceea ce a făcut” (Id., *Penru Universitate*, p. 23).

86. Id., *Alegerea de la Săliște*, p. 24.

87. *Ibid.*, p. 25. Vezi și Id., *Români și străini*, în „Neamul românesc”, I, 93, 1907, 25 martie, p. 629.

a tuturor naționalităților conlocuitoare, a întregului popor, face ca țara să fie permanent vie în conștiința lumii întregi⁸⁸. În locul acestei munci și lupte, naționalitățile se înfrățesc, se contopesc, dând acea forță uriașă care este neamul, națiunea, „făptura minunată (...), alcătuită din lungi sute de ani de frământări, de biruințe, de nenorociri, de cuceriri culturale, — neamul are drept de a fi stăpîn singur pe teritoriul său național (...)“⁸⁹. De orice „fărîmă“ a neamului nostru trebuie „să ținem seama mai întâi“ și să scoatem din sufletul săp „aurul care-i zace în adîncimi“⁹⁰.

Istoria este știința care învață oamenii să aibă o patrie; care-i învață s-o apere, s-o slujească, care le arată datoria „teribilă“ ce le vine din adîncul vremilor de a duce-o către zările viitorului liberă și măreată. Istoricul este dascălul care minuieste această știință, care-i dă viață⁹¹. Istoria este însuși pămîntul în care „stejarii“ își țin rădăcinile „pentru a stoarce toată vлага ei pentru noi și numai pentru noi și a stăpîni noi liberi văzduhul patriei noastre...“⁹².

Datoria istoricului de a se număra printre cei mai convinși și devoțați patrioți nu alterează cu nimic datoria pe care o are de a sluji adevărul istoric. „Acest sentiment nu are nimic cu istoria (...)“⁹³, Istoricul scrie istoria propriului său popor cu obiectivitate desăvîrșită, fundamentîndu-i drepturile naționale legitime, pe baza documentației de care dispune, arătînd ce datorează celorlalte națiuni și ce datorează acelea propriei sale națiuni. Falsificarea adevărurilor istorice pentru a aduce servicii patriei, este o eronată înțelegere nu numai a obiectivității științifice ci și a adevăratului patriotism.

5. Prin excelență istoria este o știință militantă. Dacă ar rămîne doar la aspectul descriptiv, memorialistic, ar trăda propria sa menire. Istoria își propune nu numai să zugrăvească trecutul și prezentul lumii, nu numai să contureze imaginea, mai mult sau mai puțin posibilă a viitorului, ci și să transforme lumea. Istoria are datoria să contribuie nemijlocit la progresul spiritual și material al umanității. Numai astfel își găsește motivația în cadrul celorlalte forme de activitate și investigație ale spiritului uman. Îi este facilitată această nobilă și deosebit de dificilă îndatorire prin faptul că are posibilitatea să cunoască legitatea socială, factorii motrice care duc la exoluție propriu-zisă, și prin aceasta poate să influențeze pozitiv asupra acestei evoluții.

Așa cum s-a arătat mai sus, Nicolae Iorga, deși încearcă o cale mediantă între idealism și materialism, în ceea ce privește înțelegerea di-

88. Id., *Pentru Universitate*, p. 23.

89. Id., *Naționalism și tachism*, în „*Neamul românesc*“, III, 1908, 21, 17 februarie, p. 322.

90. Id., *Pomenirea lui Mihai Viteazul*, p. 2175. Vezi și Id., *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, București, 1939, p. 6.

91. Vezi Id., *Ce e patria?* Vălenii de Munte, 1910, 16 p.

92. Id., *Pe ce se poate sprijini un popor*, Vălenii de Munte, 1910, cf. Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 483.

93. Id., *Istoria poporului românesc*, trad. Otilia Teodoru-Ionescu, vol. I, București, 1922, p. 8.

namicii sociale, nu are prea mare încredere în factorii materiali care ar putea determina progresul social. Tocmai de aceea posibilitatea materializării ideii de progres social o vede numai prin mijlocirea factorilor de ordin spiritual. În concepția sa, omenirea în general și fiecare națiune în parte trebuia să ajungă la civilizație, la adevărata civilizație. Drumul milenar al omenirii de la starea de sălbăticie la civilizația cea mai desăvârșită este considerată de istoric realizarea cea mai grea și cea mai nobilă în care se contopesc celelalte cuceriri. Civilizația ca țintă spre care se îndreaptă umanitatea nu este considerată însă unilateral, ci istoricul o înțelege ca formă desăvârșită a expresiei spiritualității umane și ca stadiu superior al bunăstării materiale. Mijloacele prin care se poate ajunge la aceasta nu sînt transformări revoluționare, ci constă în educația spirituală, mai bine zis în pregătirea sa spirituală pentru acest stadiu. Inegalitățile dintre oameni, clase și popoare se datoresc în ultimă instanță incapacității de organizare politico-socială, înțelegerii puerile a adevăratei meniri a omului în lume. Istoricul are datoria, ca factor social și politic, să contribuie la pregătirea și stimularea națiunilor pentru stadiul superior al civilizației desăvârșite. În acest sens sînt recomandate o serie de aspecte în care istoricul își poate aduce din plin contribuția: cunoașterea și transformarea pozitivă a spiritualității popoarelor, învățămîntul, educația în sens larg, cultura etc.

Istoricul nu poate înțelege esența spiritualității unui popor, a unei națiuni, numai din documentele pe care se sprijină studiul istoric propriu-zis. Cunoașterea unui popor trebuie să coboare la acele straturi profunde, în care există idealuri și aspirații neexprimate, trăiri încă netrăite, potențialități latente, care nu au găsit încă acel context prielnic de circumstanțe ca să devină realități concrete. Documentele și fenomenele istorice ale unui popor sînt doar o infimă parte din trăirea acestuia. Adeseori ele sînt neînțelese, tocmai că nu e cunoscută întreaga viață spirituală, felul de gîndire și trăire al aceluia popor. Această cunoaștere poate duce la o interpretare corectă și o înțelegere obiectivă a documentației istorice. Uneori „în aceste proverbe, ca și în cîntec și descîntec și mai mult în balada de împrumut și de aclimatizare trăiește sub toate aspectele ei însăși viața milenară a poponului nostru“⁹⁴. Ideea de libertate în concepția poporului nostru este tot așa de veche ca și însăși ființa acestui popor. Manifestările sale ulterioare sub forma luptei pentru unitate și independență națională, pentru dreptate și egalitate socială, au fost de fapt decît forme în care s-a tradus această idee milenară. „Libertatea cu cît e strînsă mai adînc în sufletele noastre, cu atît crește mai puternic pentru viitorul care nu ni se poate refuza potrivit și cu cele mai înalte tradiții ale națiunii“⁹⁵. Această idee de libertate consti-

94. Id., *Istoria literaturii române*, București, 1925, vol. I, p. 76. H. I. Marou spunea că „a fi istoric înseamnă, în ultimă analiză, a înțelege, a pătrunde prin lăuntru sufletului oamenilor de odinioară“ (Cf. Athanasie Joja, *Despre logica istoriei*, București, Editura științifică, p. 14).

95. Nicolae Iorga, *Afirmarea vitalității naționale*, Vălenii de Munte, 1939, p. 5.

tuie fundamentul pe care s-au bazat de-a lungul vremii speranțele multisekulare ale poporului nostru. „A trecut și atita lume peste români (...). Primim orice împilare, dar în inimă păstrăm libertatea întreagă. Și, cînd cineva ne crede mai ingenuncheată, atunci ne ridicăm pentru a-l pune la pămînt“⁹⁶. Contextul politic din preajma celui de-al doilea război mondial îl făcea pe Iorga să apeleze tocmai la acel fond intim al conștiinței naționale. „Nu pot uita trecutul și nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler, ca unul care sint legat de libertatea de gîndire, căpătată prin secole de luptă“⁹⁷. „Misiunea noastră actuală — spune marele savant —, trebuie să fie „în legătură cu întreaga noastră moștenire și cu toate sacrificiile noastre“⁹⁸.

Bazele pozitive ale spiritualității unui popor trebuie cultivate. Aceasta se poate face în primul rînd prin învățămînt. Rostul învățămîntului este de a crea „suflete întregi“⁹⁹, de a crea „omul în adevăr cult“¹⁰⁰. Mihail Sturdza în academiă lui „în atmosfera de genială multiplicitate a lui Mihail Kogălniceanu“, „forma profesori umani și energii naționale“¹⁰¹. Școala munteană din secolul al XVIII-lea a servit „o revoluție ca a lui Tudor“¹⁰². Educația trebuia să țintească spre formarea „acelui om întreg, autonom, dar nu fără simțul solidarității și al datoriei sociale, îndrăzneț în creațiune, fără obrăznicie în pretenții, capabil de a lucra cu folos... responsabil față de conștiința sa și față de aceea în mijlocul căroră trăiește“¹⁰³. Nicolae Iorga propunea reformarea învățămîntului în sensul democratizării acestuia¹⁰⁴. „Noi trebuie să căutăm pretutindeni viața în micile ei amănunte de pace mai mult decît în monumentele cele mari ale unei lupte“¹⁰⁵. În formele de învățămînt trebuie să se predea în mod obligatoriu istoria, pentru „ca să nu fii străin în țara ta“¹⁰⁶, pentru că „nu trebuie niciodată să piardă din vedere trecutul“¹⁰⁷. Prin învățămînt, în cadrul căruia locul de frunte îl poartă științele istorice, se poate educa în spirit patriotic națiunea. „Nimic nu poate forma un popor mai bine decît cunoașterea adevărată a întregului trecut omenesc, nu în solemne figuri convenționale ori în grupări estetice cu atitudini eroice, ci în toată mărimea și mișelia, în toată valoarea

96. *Ibid.*, Iorga spunea: „În conștiința noastră nu putem fi neutri, ci judecăm și luăm parte în acea libertate a conștiinței noastre pe care nici un fel de totalitarism n-o poate desființa“ (Id., *Indreptări noi...*, p. 19). Vezi în acest sens și Id., *Generalități...*, p. 75.

97. Id., *Memorii*, vol. VII, p. 229.

98. Id., *Generalități...*, p. 94.

99. Id., *Cuvîntare la instalarea ca rector al Universității din București*, în „Pentru Universitate“, p. 17.

100. Id., *B. P. Hasdeu*, p. 16.

101. Id., *Generalități...*, p. 165.

102. *Ibid.*

103. Id., *Revoluțiile educației*, în „Cuget clar“, 1937, nr. 21, p. 322.

104. Universitățile „nu trebuie să mai fie o mînăstire cu porțile ferecate, în care se îndeplinesc rituri devenite fără sens, cît mai multă vreme“ (Id., *Generalități...*, p. 142).

105. *Ibid.*, p. 110.

106. Cf. *Ibid.*, p. 287.

107. Id., *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, p. 108.

pozitivă și în toate scăderile de slăbiciune ale lui¹⁰⁸. „Leția de istorie bine făcută trebuie să cuprindă, nu capitole de istorie literară, științifică sau militară, ci să aibă amestecate în dezvoltarea omogenă a societății toate elementele care vin din domeniul artistic, economic, militar etc.”¹⁰⁹.

Învățământul organizat se referă în special la generațiile tinere. Nu se poate și nici nu trebuie ca masele largi populare, poporul întreg, să rămână lipsit de educație. De aceea Nicolae Iorga acordă atenție deosebită acestui aspect. Motiva această atitudine prin faptul că „lucrul de căpetenie... este să redevinem mai oameni de cum sîntem acum; a reintra în umanitate, aceasta este pentru noi datoria cea mare”¹¹⁰. Educația maselor populare privește însăși fericirea acestora¹¹¹, „puterea de a simți a neamului său și, prin el, a omenirii”¹¹². Prin educația metodică și susținută, poporul poate fi instruit și poate deveni conștient de propria sa ființă, de trecutul și tradițiile sale de luptă multisekulare pentru unitate și independență¹¹³. În mod sistematic li se vor trezi maselor sentimentele patriotice și li se vor îndepărta, de acolo de unde există, cele cosmopolite¹¹⁴. Însăși educația maselor în spiritul înaltelor năzuințe naționale constituie o operă de mare patriotism. „Un popor crește voinic și mîndru în ura furtunoasă a străinului, dacă știe să smulgă puterile de viață ce zac în adîncul lui însuși”¹¹⁵.

Instruirea maselor populare prin școli și alte diverse instituții de învățămînt urmărește crearea unei culturi naționale reprezentative în contextul internațional, „o cultură modernă proprie și o politică modernă națională”¹¹⁶. Se dovedește și prin aceasta caracterul partinic al educației de a sluji nevoile societății¹¹⁷. Nicolae Iorga a desfășurat o adevărată politică culturală pe plan național, atît ca om de știință, cît și ca politician. În preajma morții afirma: „Cînd s-a produs o înfrîngere, steagul nu se predă, ci pînza lui se înfășoară împrejurul inimii.

108. Id., *Generalități...*, p. 95.

109. *Ibid.*, p. 268. Nicolae Iorga era unul dintre militanții pentru drepturile politice și o situație materială și culturală pentru muncitorii din fabrici. Cerea drepturi pentru femei. Propunea înființarea de biblioteci și cinematografe în fabrici. Cerea înființarea unor cursuri pentru desființarea analfabetismului (Vezi Nicolae Iorga, *Pentru sufletele celor care muncesc*, București, 1939, 35 p.).

110. Id., *Generalități...*, p. 227.

111. Cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga și educația maselor*, București, 1967, 165 p. „Omenirea trebuie reeducată și numai atunci va putea colabora cu mijloacele pe care civilizația de astăzi i le pune la dispoziție” (Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, București, 1934, cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Biobibliografie*, p. 149.

112. Nicolae Iorga, *Cugetare și faptă germană*, Iași, 1918, p. 15.

113. Șt. Birsănescu, *Nicolae Iorga și marea lui operă de educație*, în „Rev. de Pedagogie”, XX, 1971, 6, p. 22.

114. Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunec*, II, p. 226-227. Nicolae Iorga lega toate preocupările lui educative de ideea de popor și conștiință națională, fundamentîndu-le pe vechile principii etico-juridice ale poporului român.

115. Id., *Cugetări*, p. 263.

116. Id., în „Semănătorul”, an V, 1906, 23 aprilie, p. 321.

117. Id., *Sfaturi pe întunec*, I, p. 375.

Inima luptei noastre a fost ideea culturală națională¹¹⁸. În situații critice, pe lângă celelalte argumente ale drepturilor naționale, istoricul român face apel la însăși vechimea culturii noastre naționale, argument pe care se sprijină cu tărie¹¹⁹. Din dorința de a ridica nivelul cultural al maselor, Nicolae Iorga s-a apropiat și de socialism, fiindcă „pe noi ne îndruma setea de adevăr și mila de oameni. Iar ca mijloace cunoșteam unul singur; în loc să profităm de incultura omului spre a-l înverșuna, ca pe oricine n-are judecată întreagă, visul nostru era să-l facem a înțelege, a ști¹²⁰. În socialism vedea „singurul izvor de idealism de umanitate, de morală mai înaltă¹²¹.

Cultura națională, alături de celelalte bunuri materiale și spirituale devine zestre națională, care trebuie îmbogățită, respectată și apărată. „Nu e popor acela care nu-și respectă cultura¹²². Cultura devine ea însăși o permanență istorică menită a defini prin vreme fizionomia spirituală a națiunii însăși: „O biruință lasă numai o amintire de mândrie și o datorie de pietate, pe când o operă de cultură înseamnă ogorul rodnic pe care-l lași neamului tău, ogor în care în toți anii sămînța pe care ai aruncat-o cel dintâi va crește și va hrăni¹²³. Pe pământul românesc sîntem deținătorii „celor mai vechi tradiții culturale, (pe care) le-am transmis celorlalți, tuturor celorlalți. Moștenitori ai ordinii romane, am reprezentat punctul statornic în vârtejul sălbatec al strămutărilor, rătăcirilor, năvălirilor și prin aceasta am devenit educatori politici ai celorlalți, ai tuturor¹²⁴. Programul cultural al națiunii devine o necesitate

118. Vezi „Neamul românesc“, 1940, 11 octombrie, p. 15. Și A. D. Xenopol spunea că „numai prin cunoștința exactă a istoriei sale, prin expunerea adevărului asupra trecutului său, va putea un popor să găsească mijlocul de a învinge greutățile ce le va întîlni în cale“ (A. D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 74).

119. „Noi trebuie să protestăm că sîntem un stat de ieri cu o cultură deunăzi. Sîntem un stat vechi cu o cultură de secole“ (Nicolae Iorga, *Legea învățămîntului superior*, în „Neamul românesc“, an XXVI, 1931, 145, 2 iulie, p. 1113).

120. Id., *Oameni care au fost*, II, București, 1935, p. 473. N. Iorga va scrie la bătrînețe despre tangențele sale cu mișcarea socialistă: „Acel care scrie aici era prins pentru o clipă în mișcarea generoasă care îndreaptă spre poporul în suferință sub numele unui socialism“ (Cf. A. Karețchi, *Tinerețea socială a lui Nicolae Iorga*, în „Iorga — Omul și Opera“, p. 32).

121. Nicolae Iorga, *O viață de om, așa cum a fost*, vol. I, București, 1934, p. 133. Nicolae Iorga a fost atras de cunoașterea ideilor socialiste încă din clasele de liceu. El face parte din acea categorie care a văzut în mișcarea socialistă „numai o latură general umană, mijloc de luptă împotriva nedreptăților și a sărăciei“. Pe măsură ce ideile devin ideologie revoluționară a clasei muncitorești, această categorie e abandonată de Nicolae Iorga (Vezi A. Karețchi, *art. cit.*, p. 30).

122. Nicolae Iorga în „Neamul românesc“, an I (1906), nr. 52, 5 noiembrie, p. 861.

123. Id., *Cele din urmă evenimente din viața neamului*, în „Neamul românesc“, V, 1910, 18, 9 februarie, p. 274.

124. Id., *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală*, cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Biobibliografie*, p. 267. Iorga afirma că noi românii am avut „rolul de mijlocitori ai tendințelor culturale și politice apuse, chemînd astfel la libertate națională și independentă, cu un ajutor statornic și dezinteresat, rînd pe rînd, pe greci, pe sîrbi, pe bulgari, pe albanzi“ (Nicolae Iorga, *Generalități...*, p. 94).

strigentă pentru conștiința istoricului¹²⁵, aceasta fiind calea unică a progresului general al societății.

Istoricul în general și profesorul de istorie „e astăzi poate, un neplăcut predicator, care cu toate acestea trebuie să strălucească cu încăpăținare în misiunea lui. Cu cât o răspîndește mai mult prin grai și scris, cu cât o liberează mai mult de scolastica școlilor de simplă erudiție, cu atât mai multe servicii aduce secolului său, contribuind la o operă de însănătoșire de care depinde pătrunderea unei civilizații care poate, privită cu preț, dar care niciodată nu s-ar putea înlocui“¹²⁶. Misiunea factorilor de educație și cultură trebuie să urmărească formarea „unor personalități, care în orice parte a țării, ori în ce împrejurare a vieții, în orice profesie s-ar afla, să creeze centre de viață națională și morală, izvoare de cultură și civilizație“¹²⁷. Civilizație este un bun național, care trece repede granițele naționale, avînd forță reprezentativă în contextul internațional. Ea definește rolul națiunii care a creat-o în viața lumii, însă, pe lângă ceea ce devine zestre a umanității, „avem o parte pe care nu înțelegem s-o dăm nimănui“¹²⁸.

Toate națiunile, umanitatea întregă, trebuie să apere și să conserve marile opere ale culturii în special și ale civilizației în general. În iulie-august 1940, la Vălenii de Munte, Nicolae Iorga ținea cursul „*Condițiile colaborării internaționale*“, în care demonstra că numai în momentele de colaborare internațională s-au putut realiza marile opere ale civilizațiilor, dă o serie de dovezi din istoria antică, din cea renaștentistă în acest sens. De aici tragea concluzia asupra faptului că popoarele sînt datoare în pragul războiului al doilea mondial să strîngă legăturile dintre ele în sensul apărării și menținerii civilizației. Acest război „dovedea că omenirea nu merge înălțîndu-se neconținut către anumite culmi, ci, prin alunecare, cade din nou în prăpastia de unde cu atîta trudă s-a ridicat“, sau este „negația acelor idei pentru care timp de mii de ani s-a zbatut omenirea ca să atingă un ideal care astăzi este socotit ca o primejdie pentru existența națiilor“¹²⁹.

6. Nicolae Iorga s-a transformat adeseori — și a considerat aceasta ca o condiție necesară pentru adevăratul istoric —, în vizionar al viitorului propriului popor și al națiunilor în general. Atunci cînd contextul politico-social a cerut-o, atunci cînd speranțele erau tot mai puține, istoricul român și-a ridicat glasul cu tărie și competență, afirmînd apropierea unor fericite stări de lucruri. Nu era aceasta numai o conso-

125. Iorga spunea că este reprezentantul unei conștiințe naționale active, în deplin progres“ (Nicolae Iorga, *Cuvîntarea Președintelui Comitetului Central al „Ligii Culturale“ la deschiderea Congresului din Iași*, Vălenii de Munte, 1937, p. 5).

126. *Id.*, *Generalități...*, p. 148.

127. *Id.*, în „Calendarul Ligii Culturale“, București, 1928, p. 27. „Multe greșeli nu s-ar produce dacă am avea în noi înșine ceea ce emanează, nu dintr-un număr de lecții de istoria românilor ci din cultivarea continuă a ceea ce este mai prețios la oricare din popoarele într-adevăr civilizate“ (*Id.*, *Generalități...*, p. 301).

128. *Ibid.*, p. 197. „Avem o civilizație națională de întărit, hrănindu-o cu tot ce am păstrat ca monumente, datini și amintiri și ținîndu-o în strînsă legătură cu orice curente de sănătoasă înnoire a culturii europene“ (*Ibid.*, p. 94).

129. *Ibid.*, p. 290.

lare puerilă a națiunii, ci Iorga se baza pe cunoașterea dezvoltării sociale. Prin cărți și periodice, prin conferințe la radio și cu diverse ocazii, Nicolae Iorga a profesat întotdeauna viziunea unui viitor strălucit pentru popoarele și clasele oprimate. Cu puțin timp înainte de moarte spunea: „Eu nu pot crede că viața însăși, în ce are mai sfânt, nu se va ridica odată cu putere superioară tuturor mecanicilor contra acestei odioase perspective“, referindu-se prin aceasta la pericolul fascist iminent pentru popoarele Europei.

Rezumând toate afirmațiile pe care le făcea Nicolae Iorga cu privire la viitor, vom deduce că ele se refereau în special la libertatea și independența popoarelor, la triumful păcii și dreptății în lume, la unitatea națională și dreptatea socială. Acestea toate constituiau „viziunea unitară a neamului românesc de pretutindeni și credința nezdruncinată în mântuirea lui“¹³¹. Își întemeia aceste afirmații pe convingerea că neamul românesc este „în stare să aibă avinturi de vulturi și nu țitiri de viclenie și lăcomie de șacali“¹³². Însăși tratarea istoriei românilor Nicolae Iorga o făcea în perspectiva creerii acelei viziuni a României, a unirii tuturor românilor într-un singur stat liber și independent¹³³. Poporul însuși constituie garanția realizării marilor idealuri naționale, „garanția viitorului nostru, pe care, dacă e nedemn, e și groaznic a-l milogi de la alții, sau a-l aștepta de la noroc, căci istoria e răbdătoare dar dreaptă“¹³⁴. Cauza națiunii române este o cauză dreaptă și pentru aceasta ea trebuie să fie materializată real într-un viitor apropiat. „Cu cel care deschide o luptă nu se încheie și lupta, când este o luptă pentru adevăr și dreptate, ea durează pînă ce adevărul și dreptatea capătă o intrupare mai deplină“¹³⁵. Această luptă multiseculară a poporului

130. Cf. Andrei Oțetea, *Nicolae Iorga, istori cal românilor*, în „Rev. Ist.“, t. 18, 1965, 6, p. 1225.

131. Cf. *Ibid.*

132. Nicolae Iorga, *Românii, vecinii săi și chestiunea Orientului*, p. 223.

133. Id., *Discursuri parlamentare*, I, p. 183. Cu privire la activitatea lui Nicolae Iorga pentru înfăptuirea unirii naționale vezi Gh. Buzatu, *Activitatea lui Nicolae Iorga pentru desăvîrșirea unității de stat. Noi contribuții*, în „Anuar. Inst. Ist. Arh. A. D. Xenopol“, Iași, t. IX, 1972, p. 81-105. Ideea de unitate națională iese în evidență „nu numai din ideile ce reies din scrierile savantului cu privire la Evul Mediu, dar chiar și în cele privitoare la substratul popular, de la primele manifestări mai puțin clare și pînă la transformările etnice în conștiința națională exprimată clar“ (Ștefan Pascu, *Nicolas Iorga, savant et penseur*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Series Historia“, fasc. 1, 1966, p. 18). Nicolae Iorga a cerut voie lui Karl Lamprecht să scrie „istoria tuturor românilor“, astfel că lucrarea lui *Geschichte des rumänischen Volkes...*, este „istoria poporului românesc“, năzuind astfel să popularizeze cititorii cu „acel gînd al României Unite“ (Nicolae Iorga, *Am contaminat țara în trecutul ei?*, în „Neamul românesc“, III (1908), 32, p. 488).

134. Id., *Generalități...*, p. 67. Iorga spunea: „Cea mai scumpă (învățătură — n. n.) va fi aceea că numai prin ruperea zăgazurilor prin care poftele unuia se apără de ale celui alt, sau ale unei cete de ale cetelor celorlalte, nu ne putem apropia de a doua Unire, spre care trebuie să tindem dacă mai este inimă în noi“ (Nicolae Iorga, *În ziua Unirii*, în „Neamul românesc“, IV (1909), 8-9, 24 ianuarie, p. 113).

135. Id., *Generalități...*, p. 75.

nostru e o dovadă că România a fost și iese „a românilor, a tuturor românilor. E marele program al viitorului“¹³⁶. În realizarea acestui măreț deziderat istoricul trebuie să fie un adevărat erou¹³⁷. Prin scrierile și lupta sa, alături de a întregului popor, trebuie „să arate că sîntem un popor real, un popor definitiv, cu o singură conștiință în tot cuprinsul său, ci nu o strînsă tolerată de alte neamuri pe pămîntul care trebuie să fie între toate hotarele lui pămînt național românesc“¹³⁸.

Încă din 1919, avînd experiența deplină a evenimentelor din 1907, Nicolae Iorga se dovedea a fi un vizionar surprinzător de progresist în domeniul social, cînd afirma cu tărie că „sînt convins că mergem către o socializare din ce în ce mai largă..., prin bună înțelegere, prin muncă... Văd vremea cînd cîmpul întreg va fi al muncitorilor săi și fabrica întregă a lucrătorilor ei. O văd, o vreau și sînt gata s-o ajut“¹³⁹.

Afirmațiile și speranțele lui Nicolae Iorga cu privire la viitorul național și social al poporului nu sînt întîmplătoare. Ele constituie de fapt expresia propriilor năzuințe naționale. Popularitatea și prestigiul de care se bucura istoricul în țară se datora, așa cum el însuși s-a sfiit s-o afirme, tocmai faptului că reprezenta simbolul nădejzii popoarelor și claselor oprimate¹⁴⁰.

LA MESSAGE DE L'OEUVRE HISTORIQUE DANS LE CONTEXT POLITIQUE-SOCIAL D'APRÈS LA CONCEPTION DE NICOLAS IORGA

R é s u m é

Le grand historien Nicolas Iorga a promu une histoire vivante, ancrée dans les réalités concrets de la société qu'il s'adressait. Il a dénigré l'étude stérile, prétentive, accessible seulement aux connaisseurs, mettant en valeur, par fond et forme, une histoire vivante, abordable aux masses populaires, capable de solutionner les problèmes astringents ceux-ci. Dans l'oeuvre historique, d'après la conception de Iorga, le lecteur faut découvrir le réponse aux questions qu'il se creuse l'esprit même, indifférent de temp et lieu dans qu'il se situe.

Bien que il a écrit l'histoire de nombreux états du monde, Iorga a eu permanent en vue l'histoire de son peuple, essayant de lui déchiffrer les significations et lignes directrices de l'évolution. Voilà pourquoi, les idées d'unité et d'indépendance nationale, justice et égalité sociale, la lutte infatigable contre l'impérialisme,

136. Id., *Români și străini*, în „Neamul românesc“, I, 1907, 93, 25 martie, p. 629.

137. Id., *Viteaz și gladiator*, în „Neamul românesc“, II, 1907, 13, 17 iunie, p. 196. Vorbirea lui Nicolae Iorga despre Mihai Viteazul e proferică, voievodul devenind un adevărat simbol al unității românești.

138. Id., *De la Ligă*, în „Neamul românesc“, III, 1908, 123, p. 1949. 🍀

139. Id., *Cuvîntare ținută în sala Dacia în ziua de 26 octombrie*, București, 1919, cf. Barbu Theodorescu, op. cit., p. 484.

140. Id., *Cugetări*, p. 244.

contre l'instauration au droit du force dans les relations entre états, contre injustice sociale, ont constitué les véritables permanences qu'elles s'ont jouées dans l'oeuvre et la pensée du savant de toute attention. Nicolas Iorga militait pour l'élévation moral, cultural, politique, social et économique des tous états, la grandeur d'un état, la considérant non par l'extension géographique ou stratégique laquelle il tenait, mais par la contribution que cet état l'apportait à la développement de la culture et civilisation humaine.

Militant dans toute sa activité pour telle conception humaniste, Iorga a réussi à donner aux générations d'historiens non seulement un exemple de dévouement mais une impulsion catégorique de servir les nations dans la grande lutte pour existence, sans négliger ou falsifier la vérité.

L'historien, appuyé sur une base solide, connaissant les véritables réalités politiques-sociales et tout entier mécanisme d'évolution social devient non seulement un militant révolutionnaire humaniste mais et un „vieux de son nation“, comme même savant affirmait.